

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

Antrosios Lietuvos idėja Kazio Pakšto nepriklausomybės laikotarpio darbuose

Vyginas Bronius Pšibilskis

profesorius habilituotas daktaras
Vilniaus universiteto Politologijos katedra
Tel. 76 27 63

Iškilusis lietuvių mokslininkas geografas, geopolitikas, visuomenininkas Kazys Pakštas pagarsėjo daugeliu įdomių idėjų, sumanymų, toli siekiančių projektų. Amžininkai, nesugebėję suprasti mokslininko minties vingių, „tematė vieną siaurą jo asmenybės aspektą ir pagal tai jam prilipdė etiketę, kuri jam mažai tetiko“¹. K. Pakšto vizijos, pranašiškos idėjos gavo tuščių, keistų fantazijų, o jų kūrėjas – politikos svajotojo, fantasto vardą, neretai buvo šaižiai puolamas, pašiepiamas. Bene pats kontraversiškausias K. Pakšto kūrybinio palikimo klausimas – antrosios, atsarginės, Lietuvos idėja, kurią sunkiai suvokė Lietuvos visuomenė, priešiška vertino valdžios sluoksniai. Pasak K. Pakšto, kovai su jo nuostata „buvo pašvęstas net žvalgybos organo *Akies* specialus numeris, pilnas šmeižto ir kartumo... Daugumai atrodė gal keista turėti lietuvių kultūros saugų židinį, ne vien prie Nemuno, bet dar ir kuriame tolimame krašte“². L. Balvočiaus leidžiamas visuomenės, kultūros ir politikos laikraštis *Akis* 1931 m. spalio mėn. numeryje aštriai puolė K. Pakšto Vilniaus problemos sprendimo, katalikiško universiteto

kūrimo planus. Skelbė, jog prof. K. Pakštas siūlęs nupirkti gerą dalį Madagaskaro salos, į kurią per keliolika metų būtų galima persikelti visai Lietuvai. Nebūtų nei lenkų, nei vokiečių, nei kitų kaimynų, su kuriais vis tenka susipykti, būtų geresnis klimatas. K. Pakštas „dėl šių gėrybių siūlo savo kraštą parduoti. Tai gal savo tėvą, motiną galima parduoti, jeigu tiktai yra išrokavimas?“ – rašė *Akis*³. Paviršutinišką, mokslininko idėją niekinančią interpretaciją vėliau savo darbuose paneigė K. Pakšto mokinys ir asistentas V. Viliamas⁴, bendramintis ir biografas J. Eretas⁵, B. Babrauskas⁶, P. V. Raulinaitis⁷ ir kiti. Iš Lietuvoje gyvenusių tyrinėtojų lietuvių emigracijos problemai K. Pakšto – „svarbiausiojo kolonizacijos ideologo“ – nuostatoms ir veiklai nemažai dėmesio atsekė A. Eidintas⁸. Antrosios Lietuvos svarbą K. Pakšto Lietuvos valstybės ir tautos išsaugojimo planuose nušvietė S. Vaitekūnas⁹.

Senokai parašyti, įvairiuose leidiniuose pasklidę plačiai visuomenei sunkiai prieinami K. Pakšto darbai, negausios tyrinėtojų publikacijos – visa tai ir dabar daug kam leidžia

mokslininką vadinti keistuoliu, kuris Lietuvą ir lietuvius ragino perkelti į Ameriką arba net į Afriką. Šiame straipsnyje, remiantis Nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje ir išeivijoje parašytais K. Pakšto darbais, aptariamas socialinis ekonominis aspektas, subrandinęs savitą tyrinėtojo požiūrį į lietuvių emigraciją, rekonstruojama koncentruotos kolonizacijos, antrosios, atsarginės, Lietuvos įkūrimo idėja, parodomi bandymai ją įgyvendinti.

LIETUVOS ANTROPOLOGINIS ŪKIS IR TALPUMAS

Visą gyvenimą K. Pakštas puoselėjo idėją gražinti lietuvių tautai kadaise jos turėtą didybę ir garbę, atkakliai ragino visuomenę pasukti Lietuvos gyvenimo laikrodį 100 metų į priekį. Numatė būdus sunkiai atgautai nepriklausomybei išsaugoti: kelti kultūrą, mokslą, meną, literatūrą, puoselėti moralę ir sveikatingumą, ugdyti iniciatyvą, veiklumą, demokratiją, stiprintis prie jūros. Siekiant ugdyti intelektualumą, skatino įvairiausių pasaulėžiūrų lietuvius bendradarbiauti, įgyvendinti kultūrinę autonomiją, politinę toleranciją. Atkakliai rengė tautą gresiančiam naujam priklausymui nuo agresyvių išorinių jėgų, nepriklausomybės netekčiai. Pasinėręs į geopolitines studijas, mokslininkas nuo 1927 m. vasaros aiškino, rašė, teigė, kad lietuvių kultūros ir net tautos padėtis prie Baltijos jūros yra labai nesaugi. 1928 m. vasario 16 d. proga kalbėdamas Virbalio muitinės salėje (kalbą 1928 m. paskelbė *Židinys*, vėliau ji buvo išleista atskira brošiūra *Iš praėjusio dešimtmečio į ateinančią*) teigė: „Kai Šveicariją ir Afganistaną charakterizuojame aukštais kalnais, Italiją – meno kūriniais, Suomiją – ežerais,

tai Lietuvą reikėtų pavadinti kraštu, kuriame labai pavojinga gyventi mažai tautai“¹⁰. Svarbių Europos arterijų sankirtoje esanti, trijų didelių tautų – dviejų slaviškų ir gausių germanų – apsupta Lietuva pasmerkta nuolatiniams išoriniams pavojams.

Didžiausio tautos rūpesčio objektu K. Pakštas vadino vidines priežastis. Jas visų pirma išvelgė antropologiniame, arba žmonių, ūkyje (valstybės biudžete jam nebuvo skiriama nei paragrafo, nei straipsnio). Tuo tarpu nenumaldomai tęsėsi dar XIII a. pradžioje prasidėjęs lietuvių tautos nykimas, tirpimas. Lietuvos žemių derlingumas, gyventojų retumas (Lietuvoje viename kvadratiniam kilometre gyveno 50, vakarinių ir pietinių kaimynų žemėse – atitinkamai 125 ir 110 žmonių) – vien tai žadino tankiai apgyvendintų valstybių karingus apetitus, gimdė natūralias kolonizavimo priežastis ir sąlygas. Mokslininko požiūriu, tik dvigubai padidėjęs Lietuvos gyventojų skaičius pastebimai sumažintų kaimynų siekius, stabilizuotų politinę situaciją. „Politinė nepriklausomybė šiuo atveju nedaug mums tepadėtų, – 1922 m. rašė K. Pakštas, – jeigu prigimties keliu nemokėsime ir nenorėsime apsiginti, ypač jei nepajėgsim sumažinti nepaprastai didelio vaikų mirtingumo ir pakelti visos tautos sveikatingumo“¹¹. Remdamasis moderniais tuo metu pagarsėjusiu geografų Ž. Briūno (J. Brunhes), Fr. Ratcelio (Fr. Ratzel), K. Valo (C. Vallaux) darbais, geopolitikas ragina tinkamai rūpintis antropologiniu ūkiu: didinti tautos moralinį bei fizinį sveikatingumą, miesto ir kaimo talpumą, racionaliai tvarkyti emigracijos klausimus.

Tankiai apgyvendintoje Vakarų Europoje XIX–XX a. gausėjo gyventojų, pastebimai

tuštėjo kaimai ir augo miestai (1925 m. duomenimis, Vokietijos kaimuose gyveno 37 procentai, Danijos – 45 procentai visų šalies žmonių)¹². Didėjantys miestai sutalpino gyventojų prieaugį, ir tik nežymi jo dalis emigruodavo į užjūrį. Lietuvos, turėjusios apie 1 800 000 žemdirbių (vienam jų šimtui teko 144 ha ariamos žemės), kaimuose gyveno 85 procentai žmonių. Dėl žemo kultūros lygio, tenkinimosi palyginti skurdžiomis gyvenimo sąlygomis primityviame ūkyje tilpo palyginti didelis žmonių skaičius, tačiau susidarė net 300 000 žemdirbių perteklius. Pasak K. Pakšto, „neemigruojant ir saviems miestams bei pramonei sparčiai nedidėjant, o kasmet burūnų skaičiui daugėjant po 25 000, nepatenkintų skaičius turės nuolat didėti ir virsti valstybei pavojinga sprogstamąja medžiaga, labai klusnia raudonajai agitacijai“¹³. Gyventojų prieaugis, gerovės troškimas auga daug greičiau negu darbo, uždarbio, pelno ir pragyvenimo galimybės. Dėl to kyla kraštą destabilizuojantis nepasitenkinimas, pavydas, kerštinga neapykanta valdžiai ir sotesniam gyventojų sluoksniui, didėja vagysčių skaičius, toli prašokąs normalias ribas. K. Pakšto nuomone, kaimo gyventojų pertekliaus problema be nuostolio Lietuvos antropologiniam ūkiui gali būti sprendžiama didinant kaimo talpumą, intensyviai keliant žemdirbystės kultūrą, žmonėms migruojant į miestus, kurių augimą, o kartu ir talpumą, lemia geografinė padėtis, kultūros ir mokslo lygmuo, pramonės prekybos raida. Nors Lietuvos miestuose 1925 m. gyveno 15 procentų gyventojų (Estijos – 29, Latvijos – 33, Danijos – 55)¹⁴, ryškėjo miestų augimo tendencija. K. Pakšto požiūriu, „Lietuvos miestai ir miesteliai turėtų keleriopai didesniu nuošimčiu augti, kad galėtų sutal-

pinti savo metinį prieaugį (apie 4000) ir dar priiimti beveik visą (4/5) kaimo prieaugį, t. y. apie 20 000 žmonių“¹⁵. Miestų augimą K. Pakštas siejo su Lietuvos sugebėjimu tapti panašia į Olandiją išplėtoto tranzito šalimi, kurios pramonė, prekyba remiasi savo žemės ūkio produkcijos perdirbimu. Pakėlusį kaimo ir miesto kultūrą, planingai ir atkakliai dirbdama, nepriklausoma Lietuva maždaug per 25 metus priartėtų prie Danijos tipo kraštų, turėtų apie 3 300 000 gyventojų (kaimuose apie 67 procentus, miestuose – 33 procentus)¹⁶. Ilgainiui, atgavusi visas savo žemes, Lietuva galėtų talpinti iki 8 mln. gyventojų, o tai leistų net ir pačioje nepalankiausioje geopolitinėje aplinkoje įgyti pasitikėjimo, stabilumo.

LIETUVIŲ EMIGRACIJOS PROBLEMA

Perpildytas kaimas, nepakankami uždabiai mieste Lietuvos žmones ginė į užsienį laimės ieškoti. Pasak K. Pakšto, emigracijai kandidatų padaugėdavo kasmet vidutiniškai po 18 000 žmonių. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą „beveik tiek kasmet ir emigruodavo: daugiausia Amerikon, šiek tiek į Rusijos ir į Latvijos miestus“¹⁷.

K. Pakštas pirmasis pabandė išryškinti svarbiausius lietuvių transatlantinės masinės (pavienių emigrantų būta XVII a. ir XVIII a.) emigracijos etapus. Pirmąjį senosios išėivijos periodą jis siejo su Krymo karu, per kurį į britų nelaisvę patekė lietuviai nebenorėjo grįžti į Rusijos pavergtą ir baudžios prislėgtą kraštą. Pramokę anglų kalbos, prasigyvenę, kai kurie patraukė į neribotomis galimybėmis jau garsėjusią Ameriką: 1856–1863 m. jie pradėjo masinę lietuvių emigraciją. Antrąją emigracijos bangą, dar neapėmusią platesnių

gyventojų sluoksnių, pastūmėjo baudžiosios panaikinimas 1861 m. Su pirmųjų politinių laikraščių pasirodymu (1883 m. išėjo *Aušra*) K. Pakštas siejo politinio atgimimo pradžią, geresnio, laisvesnio gyvenimo troškimą. Iki 1883 m. į JAV atvyko apie 20 000 lietuvių, o nuo 1899 m. iki 1903 m. kasmet emigruodavo nuo 7000 iki 12 000 žmonių. 1904–1914 m. periodą K. Pakštas vadino revoliucijos išjundinta emigracija. Dėl revoliucijos, žiaurios reakcijos, vengimo tarnauti caro kariuomenėje šiuo laikotarpiu į JAV atvyko apie 200 000 lietuvių, t. y. kasmet apie 20 000 žmonių. Tais metais buvo apie 20 kartų daugiau emigruojama iš Lietuvos negu iš Vokietijos. Prieš Pirmąją pasaulinį karą Šiaurės Amerikos lietuvių kolonijose, išbarstytose trikampyje tarp Čikagos, Bostono ir Baltimorės, gyveno per pusę milijono žmonių. Karas, vėliau įvesti emigracijos apribojimai (nuo 1924 m. Lietuvai taikyta 344 emigrantų kvota, nuo 1928 m. – 366) beveik visiškai sustabdė lietuvių emigraciją į JAV¹⁸. Nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje 1921–1922 m. dar nebuvo emigracijos statistikos. O 1923 m. iš Lietuvos išvyko 2693, 1924 m. – 3051, 1925 m. – 2860 žmonių. 1926–1930 m. emigracija siekdavo vidutiniškai 12 000 žmonių per metus. Per 15 metų (1923–1937) iš Lietuvos emigravo 78 156, arba kasmet vidutiniškai po 5000 žmonių. 1938 m. apie 875 000 lietuvių, arba kas ketvirtas, gyveno už etnografinės Lietuvos ribų¹⁹. Naujosios emigracijos, kuri gausiausia buvo iš Šiaurės ir Kauno miestų bei Rokiškio, Utenos, Trakų, Alytaus, Seinų apskričių, priežastis K. Pakštas siejo su materialinėmis (menki ūdarbiai, didelis gyventojų natūralusis prieaugis, prastos dirvos ir ūkio sąlygos, menki derliai, sugriauti miestai, prarastos Rusijos rin-

kos) ir psichologinėmis (emigracijos biurų propaganda, kino filmai, skatinantys jaunimą išbandyti laimę užjūryje) prielaidomis. Mokslininko apskaičiavimu, 4-ojo dešimtmečio pabaigoje paprasčiausią darbą dirbęs darbininkas Lietuvoje per metus uždirdo tik 150 dolerių, iš kurių pagal žemus standartus vienas galėjo pragyventi. Norėdamas sukurti šeimą, buvo priverstas migruoti į miestus (uždirdo apie pusantro karto daugiau) arba į užjūrius (pavykus gaudavo 3–4 kartus didesnę užmokestį). Pasak K. Pakšto, emigracija patvirtino taisyklę: „Žmonės kaip prekės – eina ten, kur jie labiau reikalingi, kur už jų darbą daugiau mokama; eina iš ten, kur jie mažiausiai reikalingi, kur jų darbas pigiausias. Lietuvių infiltracinė emigracija ir orientuojasi pagal žmogaus darbo kainas, nors pasitaiko ir moralinio pobūdžio išimčių, kuomet žmonės ieško didesnių dvasinių patogumų“²⁰. Nenuostabu, kad absoliuti dauguma – per 650 000 – užjūrio lietuvių susitelkė daugiausia galimybių žadėjusioje Šiaurės Amerikoje. Apie 75 000 įsikūrė Argentinoje, Brazilijoje, Urugvajuje.

K. Pakštas bene pirmasis pastebėjo ir ima viešai kelti emigracijos problemą, aktualią jau nuo XIX a. pabaigos ir ypač paastrėjusią XX a. trečiajame dešimtmetyje. Neplaningą, atsitiktinę, chaotišką emigraciją pavadinęs *dumpingu*, bando skaičiuoti Lietuvai padarytus nuostolius. Jo požiūriu, iki Pirmojo pasaulinio karo Rytų Europos sąlygomis žmogaus užauginimas iki 16 metų galėjo kainuoti apie 200 aukso dolerių, o Šiaurės Amerikoje – apie 1700–2000, t. y. 8 arba 10 kartų brangiau²¹. Pusės milijono sveikiausių, drąsiausių, iniciatyviausių jaunų žmonių (jie Lietuvai kainavo apie 100 mln. dolerių, o

Amerikoje vertė pakilo iki milijardo) emigracija – didžiulė netektis lietuvių tautai²². Tai įrodo, jog Lietuvos valdžiai žmogus – dar ne turtas, jog dar negalvojama apie antropologinį ūkį. „Dabar Brazilijos plantatoriams dovanai atiduodama tūkstančiai sveikiausių ir energingiausių žmonių net nepaklausus, į kokias sąlygas tie tūkstančiai lietuvių bus patatyti“, – teigė K. Pakštas²³.

Lietuvių emigraciją į Šiaurės Ameriką, Braziliją, Argentiną K. Pakštas vadina *dispersine* emigracija, kai važiuojama bet kur, kur ką likimas neša. Išsibarstę milžiniškuose pietinės Amerikos plotuose, atsidūrę Šiaurės Amerikos didmiesčiuose, miesto kultūros nepatyrę, menkai apsišvietę arba bemoksliai ir beraščiai, neturintys inteligentiškos, veiklios vadovybės, lietuvių išeiviai pasmerkti ištirpti svetimųjų jūroje. Pažintis su lietuvių išeivija K. Pakštui leido tvirtinti, kad „po 20 metų iš 650 000 lietuvių amerikiečių liks tik menkutės skeveldros“²⁴, o „po 50 metų Amerikoje lietuvių masinės kolonijos jau bus išnykusios. Jų parapijose lietuviškų pamokslų ir griesmių tuomet sutiksime tik retomis išimtimis. Lietuviškų dienraščių jau nebebus. Jei Dėdė Semas nebeatidarys plačiau savo vartų, tai vienos kartos periode jau bus išmirę daugiau kaip 90 procentų lietuvių“²⁵. Panašus likimas lietuvių laukia ir Pietų Amerikoje, kurios vyriausybės tautinėms mažumoms nepripažįsta kultūrinių teisių, o kanonų teisė nenumato savų parapijų steigimo. Todėl Lietuvos valdžios nesirūpinimas emigracija – nuostolingas ir materialiniu, ir tautiniu požiūriu. Neplaningos, dispersinės emigracijos natūralusis prieaugis dar labiau didina bet kurią galingą tautą ir mažina lietuvių skaičių.

POŽIŪRIS Į EMIGRACIJĄ LIETUVOJE IR KITOSE EUROPOS ŠALYSE

Lietuvos valdžia iš gaivališkos emigracijos gaudama nemažą pelną (A. Eidinto duomenimis, 1920–1924 m. į išdą įplaukė apie 12 mln. litų²⁶), mažai domėjosi emigracija, žmonių pervežimu. 1922 m. priimtas emigracijos įstatymas reguliavo užsienio laivų linijų agentūrų (12) veiklą. 1929 m. paskelbus naują emigracijos įstatymą, buvo patobulinta emigracijos biurų kontrolė, žmonių pervežimo priežiūra ir sąlygos. Laivų linijos privalėjo 2 procentus nuskurdusių emigrantų pargabenti atgal savo lėšomis ir 2 procentus – už pusę kainos. Su emigrantų grupėmis valdžia galėjo siųsti palydovus, tikrinti kelionės sąlygas (1929 m. laivų linija, į Pietų Ameriką vežusi 961 emigrantų, Vidaus reikalų ministerijai skyrė 2 nemokamas vietas. Pirmuoju palydovu buvo paskirtas prof. K. Pakštas, vykęs antrąja klase)²⁷. 1927 m. prie LR Vidaus reikalų ministerijos įsteigta emigracijos referentūra (referentas K. Kasakaitis), pradėta emigracijos biurų ir slaptų agentų kontrolė, įvestas emigrantų registravimas, anketavimas (socialinė padėtis, lytis, amžius, tautybė). Draudimas į Braziliją važiuoti svetimomis lėšomis sustabdė emigrantų srautą²⁸. 1929 m. Brazilijoje ir Argentinoje buvo įsteigtos Lietuvos diplomatinės atstovybės. 1931 m. Kaune įkurtas Amerbiuras (Amerikos lietuvių ekonominių informacijų biuras), turėjęs sustiprinti ekonominius išeivių iš Lietuvos ryšius, išplėsti lietuviškų prekių eksportą. Tačiau Lietuvos valdžios dėmesys emigracijos problemai, ypač lietuviškajai išeivijai, nebuvo pakankamas, nesirėmė rimtomis studijomis. „Dešimt tūkstančių žmonių iš Lietuvos išvažiuoja į tolimas

šalis, o mes vis dar neturime įstaigos, kuri susirūpintų jų tautiniu ir materialiniu likimu. Nedovanotinas apsilaidimas ir žlibumas“, – 1930 m. teigė K. Pakštas. M. Biržiškos projektuojamoje Lietuvos kultūros akademijoje jis primygtinai siūlė įsteigti „Lietuvių emigracijai į kitus kraštus tirti ir kultūrai remti komisiją, dar geriau institutą“²⁹.

Ypač vargana buvo būklė Pietų Amerikos išeivių, kurie lauktų „aukso aruodų nerado ir apsvylė savo svajonėmis. Negana to, juos prislėgė dar ekonominė krizė. Toje beviltiškoje padėtyje, kada nėra tvirtų organizacijų, bankų išeiviams paremti – tėra viena emigrantų viltis: belstis į Lietuvos konsulatų ir prašyti pagalbos“³⁰. Todėl prof. S. Šalkauskis visiškai pagrįstai rašė: „Laikas mums suprasti, kad nesirūpinimas emigracijos reikalais valstybinio aparato priemonėmis yra ne kas kita, kaip gryno nuostolio politika“³¹.

Kitos Europos valstybės, susidūrusios su masine emigracija, gana anksti susirūpino, kad jų išeiviai nenutautėtų, teiktų tėvynei kultūrinę, ekonominę bei politinę paramą, išplėstų jos erdves. Imta reguliuoti emigraciją, megzti visokeriopus ryšius su išeivija, rūpintis tautiškumo puoselėjimu. Antai Vokietijoje jau 1891 m. įsikūrė *Vokiečiams užsienyje išsaugoti draugija*, o 1897 m. buvo priimtas užjūrio emigraciją reglamentuojantis įstatymas. Po Pirmojo pasaulinio karo susidarė *Lygų lyga* – sambūris, siekęs sujungti visas organizacijas, kurios rėmė išeivius. 1929 m. Lygai priklausė 121 organizacija. Vokiečių išeiviais rūpinosi Miunchene įkurta *Vokiečių akademija*, keletas institutų. Išeivijos, kuri laikyta germanizmo nešėja, per metus buvo išleidžiama apie 40 mln. markių³². Steigiant parapijas, mokyklas, savišalpos, labdaros draugijas, koope-

ratyvus, bendruomenes, emigrantai ne tik konsolidavosi, bet kai kur, visų pirma Pabaltijyje, ruošė dirvą ekspansijai.

Italijoje 1861 m. buvo paskirtas karališkasis emigracijos komisaras. Jis rūpinosi, kad besiruošiantys emigruoti būtų supažindinti su pasirinkto krašto gyvenimo sąlygomis (tam buvo organizuojama paskaitos, mitingai, kursai, skrajojantčiosios akademijos), domėjosi išeivijos likimu. Gana nuodugniai italai buvo supažindinami su teisiniais klausimais (kaip traktuojami emigrantai, kaip gali įsikurti, kuo verstis, kokias organizacijas steigti ir pan.). Išeiviai buvo rengiami sudaryti Italijos kolonijų užuomazgas užsienyje. B. Mussoliniui atėjus į valdžią, emigracijos generalinis komisariatas išplėtė savo veiklą: įsteigė porą institutų, kreditavusių išeivių ekonominę veiklą, žemės ūkio kolonijų kūrimą. Kartu, įgyvendinant dučės nuostatas, kad tik gausios (Italija 1960 m. privalėjo turėti 60 mln. gyventojų) ir darbščios tautos pajėgia sukurti aukštą kultūrą ir gerovę, imtasi priemonių emigracijai sustabdyti³³.

Lietuvos visuomenei, kaip ir K. Pakštui, įdomus turėjo būti Lenkijos patyrimas. Dar 1893 m. Llove, mieste, kuriame jau buvo leidžiamas pirmasis Lenkijos emigracijos reikalams skirtas laikraštis, įvykusiame teisininkų bei ekonomistų suvažiavime iškelta idėja priešintis užjūrio išeivijos atomizacijai. Netrukus įsteigiama *Lenkijos prekybos-geografijos draugija*, kurios darbų tęsėja tampa 1908 m. į Krokuvą perkelta *Lenkijos emigracijos draugija*³⁴. Svarbiausia idėja, pažadinusi aršią teorinę bei politinę kovą – kolonizacijos, arba Naujosios Lenkijos, idėja. Paašikėjus, jog gaivališka (*laikinė*) į JAV emigracija (1907/8–1913/4 m. išvyko 727 649 lenkai, reemigravo 211 752)³⁵,

kurią vykdydamos smarkiai praturtėjo vokiečių laivų linijos, nepasitvirtino, emigrantų srautą sumanyta nukreipti į Braziliją. Pasirinkta Paranos valstija, kurioje, pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, gyveno apie 80 000 lenkų išeivių. Planuota per 10–15 metų į Paraną bei gretimą Santa Catharina valstiją nusiųsti keletą milijonų žmonių. Tikėtasi, jog per vieną šimtmetį gims daugiamilijoninė naujoji Lenkija. Be to, Valstybinis žemės ūkio bankas savo tautiečiams Peru respublikoje nupirko pusę milijonų hektarų miško. Šiame plote norėta sutalpinti 100 000 žmonių, įkurti stiprų, savarankišką tautinį centrą su savomis mokyklomis, parapijomis ir net vyskupija. Lenkijos kolonizacijos teoretikai tikėjo, kad tik turėdama užjūrio kolonijų, pajūrio valstybė gali įgyti jūrų valstybės statusą. Jis įgyjamas tada, kai jūra tautos gyvenime tampa svarbia gynybine arterija³⁶. Lenkijoje, iš kurios vien 1926–1930 m. emigravo apie 0,5 mln. žmonių, arba po 10 tūkst. kasmet³⁷, buvo kuriami emigraciją reglamentuojantys įstatymai, reguliuojančios, organizuojančios ir kontroliuojančios organizacijos, fondai³⁸. Išeivijos tautiškumui palaikyti lėšos buvo skiriamos ir iš valstybės biudžeto. Trečiojo dešimtmečio pabaigoje įsteigtas *Mokslinis institutas emigracijai ir kolonizacijai tirti* kas ketvirtį skelbė tyrinėjimų rezultatus, valdžios institucijoms ir visuomenei padėjo orientuotis sprendžiant emigracijos problemas.

PLANINGOS EMIGRACIJOS IDĖJA

Žinojęs kitų Europos šalių patirtį, pesimistiškai žvelgdamas į likimo valiai paliktos lietuviškos išeivijos ateitį, K. Pakštas pirmasis Lietuvoje ima kelti planingos emigracijos,

koncentruojamos kolonizacijos idėjas. Tokią kolonizaciją keletą amžių vykdė britai, ispanai, portugalai, rusai, kiek mažesniu mastu – prancūzai, olandai. Pagal modernios kolonizacijos reikalavimus sutvarkyta emigracija „pirmais keleriais metais jokio pelno nenešdama, ateity labai padidintų lietuvių skaičių ir jų gyvenamų teritorijų plotus“, – rašė K. Pakštas 1928 m.³⁹ Parapijos, mokyklos išeivijos tautiškumą galėtų pratęsti iki trečiosios kartos, o nuolat išlaikyti tautybę galima tik kolonijose, įsikūrusiose toliau nuo didesnių kultūros, judėjimo centrų. Tai leistų susiformuoti savoms tautinėms tradicijoms, susigyventi su naująja žeme, įgyti atsparumo. Lietuvybė išeivijoje ne tik nežūtų, bet dar ir išplėstų Lietuvos kultūrinę įtaką įsikūrimo vietose. Todėl pirmasis svarbiausias išeivijos tikslas – „užtikrinimas tautai daugiau erdvės jos dabartinei ir būsimai plėtotei, suradimas pagrindo jos būsimai didybei“⁴⁰. Antrasis realus išeivijos tikslas, K. Pakšto nuomone, ugdymas sau „tikro draugo ir bendradarbio visuose kultūros, ūkio ir politikos reikaluose, rėmėjo nelaimėse“⁴¹.

Neplaningos emigracijos arba „žmonių pertekliaus išmetimo per duris“ pavertimas kolonizacija, dalies tautos persodinimas į erdvius, derlingesnius kraštus – toli siekiantis patriotiškas planas. K. Pakšto, įsitikinusio, jog „labai negudri yra ta valdžia, kuri valstybės biudžetą sustato vadovaudamasi vien tik tų metų reikalais, nežvelgdama tolimesnėn ateitin“⁴², planui įgyvendinti reikia išsamaus išsilavinimo, didelės išminties ir iniciatyvos valstybės veikėjų. Prisimindamas, kad tikslingai apgalvotų, suplanuotų užmojų (išskyrus žemės reformą) neturėjo dar nė viena Lietuvos vyriausybė, K. Pakštas nelaukia rimto valdžios

dėmesio savo idėjai. „Būdami jau nuo kelių amžių pasyvių tautų įtakoje, – rašo jis, – mes vargiai galime tikėtis greitu laiku susilaukti tokio ministerių kabineto, kurio daugumas narių būtų jūreiviškos, veiklios ir toli reginčios iniciatyvos adeptai“⁴³.

Nesulaukęs nei valdžios, nei visuomenės pritarimo, mokslininkas po truputį, neskubėdamas tyrinėja galimybes kur nors toli nuo pavojingų geopolitinių regionų įkurti antrą, autonominę, Lietuvą iš to gyventojų pertekliaus, kuris yra priverstas emigruoti. Dar 1924 m. susidomėjo Kanados Kvebeko provincijos centrinės dalies laisvais molingų dirvų plotais, kuriuos vėliau ėmė dirbti prancūzai. Trečiojo dešimtmečio pabaigoje K. Pakštas savo žvilgsnį nukreipia į Pietų Ameriką. Mano, kad iš Argentinoje ir Brazilijoje gyvenančių dešimčių tūkstančių lietuvių būtų galima atrinkti apie 2–3 tūkst. darbščių, padorių šeimų, turinčių šiek tiek santaupų. Kolonizacijon išitraukusio banko nupirktas didžiulis žemės plotas lengvatinėmis sąlygomis būtų išdalytas šiam kolonistų branduoliui. 1927 m. K. Pakštas iškeliauja į Braziliją, tyrinėja lietuvių emigrantų gyvenimą⁴⁴. Įsitikina, jog Brazilijos vyriausybė nepalankiai vertina lietuvių autonomijos kūrimą San Paulo valstijoje, o socialinės ir kultūrinės sąlygos kelia daug nutautėjimo pavojų. Todėl yra priverstas susidomėti Afrikos žemyno kolonizacinėmis galimybėmis. 1930 m. vasarą iš valdžios gavęs nemokamą bilietą bei 3 tūkst. dolerių kelionės išlaidoms, porą mėnesių tyrinėja Pietų Afrikos valstybių gamtos, socialines, ekonomines bei politines sąlygas. Sugrįžęs daug kalba įvairiems visuomenės sluoksniams, pateikia pluoštą originalių straipsnių⁴⁵. Ypač daug rašo apie Angolą, kurios didžiosios aukš-

tumos, esančios arčiau Atlanto, tinka nuolat gyventi europiečiams, o oro sąlygos žemdirbiams leidžia bent du kartus sėti ir pjauti, galvijus visus metus ganyti laukuose. Analizuodamas 1885 m. prasidėjusią Angolos kolonizaciją, pastebi, jog iš 40 000 baltųjų dauguma yra administracijos, pramonės, prekybos įmonių ir kariuomenėje tarnaujantys portugalai. Nuo 1912 m. buvo ruošiami planai, vykdomi tyrinėjimai žydu tautiniam židiniui Angoloje įkurti, bet prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas jų dėmesį vėl nukreipė į Palestiną. Po karo Angoloje nedideles kolonijos įkūrė vokiečiai, fašistinės Italijos vyriausybė nesėkmingai prašė portugalų valdžios leisti įkurdinti 30 000 kolonistų. 1929 ir 1930 m. Angoloje lankėsi trys lenkų ekspedicijos, ieškojusios vietos 100 000 ūkininkų apgyvendinti. K. Pakštas pastebėjo, jog „didžiųjų valstybių piliečiams portugalų valdžia stengiasi sudaryti įvairių kliūčių, nes prisibijo jų įtakos ir labai nenori, kad jie ten kolonizuotųsi. Į mažų tautų kolonistus, kurie neturi galimybių pasiūkaukti savo interesams apginti savo krašto laivyno, portugalai žiūri palankiau“⁴⁶.

Apskaičiavęs, kad Angolos sąlygomis smulkiam 100 ha ūkiui įsigyti ir įrengti reiktų apie 20 000 litų, K. Pakštas manė, jog Lietuva galėtų galvoti tik apie nedidelę 1000 šeimų koloniją. Jai labiausiai tiktų dalis Brazilijos lietuvių, jau pramokusių portugalų kalbos ir apsipratusių su specifinėmis šiltųjų kraštų ūkininkavimo sąlygomis. Aptardamas gausias biurokratinės kliūtis, menką rinką, infrastruktūrą, K. Pakštas pabrėžė, jog „Angola vis dėlto nėra tokia medum ir pienu pasrūvusi žemė, kaip kas iš tolo gali vaizduotis“, arba „vienintelė ir pati geriausia lietuvių kolonizacijai vieta“⁴⁷. Politiniu teisių požiūrių tinkamesnė jam

atrodė Pietų Rodezija, bet į ją tuo metu aktyviai skverbėsi britų kolonistai, kurie greitai išpirko geresnes žemes.

Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje kolonizacijos galimybės K. Pakštą domino Tānganika, Mingano teritorija Kvebeke, domėjimosi vertomis jis vadino Australiją, Naująją Zelandiją, kai kurias Okeanijos salas, į Sibirą panašią, bet didelės ateities susilauksiančią Vakarų Kanadą⁴⁸. Trečiajame dešimtmetyje ir Lietuvos valdžia įvairiais kanalais zondavo kolonizacijos galimybes Kanadoje, Brazilijoje.

Planingai ir kruopščiai į parinktas vietas telkiama, prideramai tvarkoma išėivija – svarbus lietuvybės rezervas mažai tautai, gyvenančiai itin pavojingame regione. Laiku, t. y. XIX a. pabaigoje, pradėję koncentruotą kolonizaciją, lietuviai, nuoširdžiu K. Pakšto įsitikinimu, būtų sukūrė naują Lietuvą – autonominę provinciją, dešimteriojai viršijančią Lietuvos plotą. Tačiau ir trečiajame-ketvirtajame dešimtmečiuose pasaulyje dar buvo tam tinkančių tuščių plotų. Į juos kasmet siunčiant po 200 lietuvių šeimų, gerai paruoštų ūkininkauti naujose sąlygose, vien 1935–1939 m. buvo galima sutelkti apie 1000 šeimų arba 5000 žmonių, įsikūrusių vidutiniuose arba stambiuose ūkiuose. Nuolat gausėjanti diaspora praplėstų tėvynės siauras ribas, būtų gyvybės kupina lietuvybės atžala su plačiomis autonominėmis teisėmis. Toks projektas valstybei iš pradžių būtų kainavęs kasmet apie 2 milijonus litų⁴⁹. Tolimesnė kolonizacija galėtų vykti jau be valstybės paramos.

K. Pakšto nuomone, kolonizacija – patriotinis žygis, kuriam reikia labai gerai pasiruošti. Visų pirma būtina studijuoti tuos kraštus, kur dar galima kolonizuotis, tikintis gerų ekonominių perspektyvų bei mažiausio

nutautėjimo pavojaus. Pastaruoju požiūriu priimtinausi tie kraštai, kuriuose kuo retesni kontaktai su baltosios rasės žmonėmis. Kolonijos ūkio produkcija turėtų atitikti importo reikalavimus, sudaryti gerą objektą mainams su metropolija. Pagal parinktas vietas sąlygas iš anksto ruošiami specialistai: agronomai, gydytojai, kunigai, mokytojai, architektai, advokatai, amatininkai, prekybininkai. Anksčiausiai apgyvendintas „pirmasis branduolys“ paruošia dirvą naujiems, specialiai atrinktiems, teoriškai parengtiems kolonistams. „Tai – drąsūs, dori, neišlepę, vargo matę ir energingi žmonės, pasiryžę nugaltėti visus sunkumus, daugiau dirbti ir vargti negu savoje tėvų žemėje“⁵⁰. Lietuvos žemėje tokių žmonių nestygo.

LIETUVIŲ VISUOMENĖS IR IŠEIVIJOS RYŠIŲ STIPRINIMAS

1931 m. ekonominė krizė apėmė ir Pietų Ameriką. Lietuvių emigracija į jos šalis gerokai sumažėjo: 1930 m. išvyko 6428, 1932 m. – 1001 žmogus⁵¹. Iš už Atlanto atskriejant vis dažniau suvargusių tautiečių pagalbos šūkniams, K. Pakšto ir kitų visuomenės veikėjų skatintas dėmesys lietuvių išėivijai pagaliau ima materializuotis. Vyriausybė skiria nemažą sumą pinigų Pietų Amerikos lietuvių mokykloms, periodinei spaudai, nusiunčia du katalikų dvasininkus. 1932 m. vasario 7 d. Kaune įsteigiama draugija užsienio lietuviams remti (DULR), užsibrėžusi tėvynainiams teikti materialinę bei moralinę paramą, rūpintis jų tautinės kultūros, švietimo reikalais⁵². Iki pat 1940 m. vadovaujama R. Skipičio, draugijos valdyba svarsto lietuviškų kolonijų kūrimo planus ir metodus, mokyklų, bibliotekų,

lietuvių namų steigimo problemas, gaivina lietuvių, gyvenančių už nepriklausomos Lietuvos sienų, ryšius su tėvyne. Naudojamasi valstybės finansine parama, rinkliavomis (nuo 1933 m. birželio iki 1934 m. birželio surinkta 22 948 Lt⁵³), loterijomis, DULR pinigais, knygomis, rėmė mokyklas, lietuvių namus, globojo užsienio lietuvių ekskursijas po Lietuvą, jų vaikams rengė 6–8 savaitių vasaros stovyklas. Porą vasarų Palangoje vyko lietuvių kalbos ir Lietuvos istorijos kursai, kuriuos išklaušė DULR remiamų mokyklų mokytojai. Valdyba, draugijos skyriai Lietuvoje (ypač veiklus VDU akademinis, kuriame aktyviai reikšėsi prof. K. Pakštas), užsienyje skatino lietuvių jaunimo bendravimą, diegė tautinės vienybės jausmą. DULR 1934 m. įsteigė užsienio lietuvių dieną (liepos 17), kurią susiejo su garbingiausių užsienio tėvynainių Dariaus ir Girėno vardu.

Greta DULR, užsienio lietuvių reikalais konstruktyviai ėmė domėtis *Naujoji Romuva*. Dr. V. Bartuška straipsnyje *Susirūpinkime lietuviams Amerikoje* Lietuvos valdžią ir visuomenę skatino parengti santykių su išeiviais planą, skirti stipendijas keliems mokytojams, siųsti mokykloms nebenaudojamus vadovėlius, apdovanoti geriausius išeivijos mokslivius, parašyti jaunimui anglų kalba knygą apie lietuvių meną, dainas ir t. t.⁵⁴ Reikšmingų pasiūlymų išeivijai tautiškai remti (centralizuoti tautos, vyriausybės ir išeivijos veiksmus, įsteigti akcinę bendrovę rūpintis ekonominiais kolonizacijos reikalais, vietoje emigracijos referentūros sudaryti Vidaus reikalų ministerijos emigracijos departamentą) pateikta konceptualiniame S. B. Galvydžio straipsnyje⁵⁵.

1933 m. spalio mėn. *Naujosios Romuvos* redakcijoje įvykusiame pasitarime *Lietuvių išeivijos klausimas* (dalyvavo prof. K. Pakštas, prof.

F. Kemėšis, kun. M. Jonaitis, M. Šalčius, V. Bartuška, K. Kasakaitis) nutarta įsitraukti į DULR veiklą, derinti su ja savo veiksmus. Siūlyta imtis žygių pertvarkyti Lietuvos atstovybių darbą, įsteigti išeivijos reikalų tarybą arba departamentą. K. Pakštas ragino įkurti pasaulinę lietuvių sąjungą, susirūpinti kolonijų steigimu⁵⁶. Pasaulinio lietuvių kongreso išvakarėse pasirodžiusiame straipsnyje jis rašė: „Mano svajonė – *viso pasaulio lietuvių sąjunga*. Jie, suvažiavę į kongresą, prabilis kiekvienas savo kalba, bet visi žinos, iš kur jie kilę, kur jų tikra tėvynė. Mes – ne didžiulė kinų tauta, kuri daug savo žmonių veltui atiduoda: *Mūsų tauta nedidelė ir mes neturim nė vieno lietuviuo išsižadėti ir užmiršti*“⁵⁷.

1935 m. rugpjūčio 11–17 d. draugija užsienio lietuviams remti, Lietuvos vyriausybės padedama, sušaukė Kaune pasaulio lietuvių kongresą (dalyvavo 105 delegatai iš 13 pasaulio šalių, tarp jų – 39 iš JAV). Dalyviams, kurių iš viso susirinko apie 3 tūkst., perskaitytos paskaitos: *Lietuvių tautos paskirtis* (prof. Z. Žemaitis), *Užsienio lietuvių ir Lietuvos aspiracijos* (A. Raulinaitis), *Užsienio lietuvių švietimo reikalai* (kun. F. Kemėšis), *Užsienio lietuvių ekonominis bendradarbiavimas su Lietuva* (P. Žadeikis), *Kame lietuvių dar galėtų kolonizuotis* (prof. K. Pakštas). K. Pakštas, sukonkretinęs išeivijai jau seniau iškeltus savo tikslus (1. *Užtikrinti tautai daugiau erdvės jos dabartinei ir būsimai plėtočiai*; 2. *Išugdyti senajai metropolijai tikrą draugą ir bendradarbį visuose kultūros, ūkio ir politikos reikaluose, rėmėją nelaimėse*⁵⁸), DULR ragino imtis kolonizacijos iniciatyvos, parengti vadovus, atrinkti, paruošti kolonistus.

Kongresas, kurio idėja buvo perimta iš Lenkijos, 1928 ir 1934 m. surengusios pasauli-

nius išėivijos kongresus, pritarė K. Pakšto raginimui, LR vyriausybei ir DURL finansuojant, nedelsiant pradėti kolonizacijos planų analizę. Priimta ir rezoliucija dėl laivyno sukūrimo, Klaipėdos jūreivystės mokyklos atgavinimo. Kongresas įkūrė Pasaulio lietuvių sąjungą (PLS), išrinko jos laikinąją valdybą (pirmininkas R. Skipitis, vicepirmininkas – L. Šimutis ir K. Šleževičius, išdininkas – A. Steponaitis, sekretorius – J. Leimontys, nariai: F. Kemėšis, K. Pakštas, S. Vitaitis, P. Bulaitis, J. Kalnėnas). PLS, turėjusios „suorganizuoti visur gyvenančius lietuvius tautinei individualybei išlaikyti, taip pat dvasinei, kultūrinei, ekonominei veiklai išplėsti“, svarbus tikslas – planingas lietuviškųjų kolonijų kūrimas⁵⁹.

Ketvirtojo dešimtmečio viduryje padidėjus vyriausybės ir visuomenės dėmesiui emigracijos problemoms, ryšiams su išėivija, atrodė, kad pagaliau atsirado galimybės įgyvendinti prof. K. Pakšto antrosios Lietuvos idėjas. Tačiau iš pasaulio lietuvių kongrese dalyvavusių opozicijos atstovų lūpų nuskambėjusi aštri Smetonos režimo kritika, paskatinusi vidaus reikalų ministro St. Rusteikos įsikišimą bei bandymą uždrausti renginį⁶⁰, lėmė rezervuotą valdžios požiūrį. Pasaulio lietuvių sąjungos valdyba „savo numatytiems darbams sutiko nenugalimų kliūčių ir tik po dvejų metų sulaukė palankesnių sąlygų“⁶¹. Tik 1937 m. lapkričio mėn. Kaune pasirodė dvisavaitis žurnalas *Pasaulio lietuvis*, deklaravęs įvairių įsitikinimų žmonių tolerancijos nuostatas. R. Skipičio teigimu, „Lietuvos vyriausybei nepritarus, PLS galutinai susiorganizuoti ir veikti negalėjo“⁶².

K. Pakšto kolonizacijos idėja gesino ir tai, kad ja visiškai nesidomėjo svarbiausios finansinės įstaigos – Lietuvos bankas, Žemės bankas, Finansų ministerija. „Viena kuri šių įstaigų ir turės kuomet nors lietuvių kolonizaci-

jon investuoti žymesnes pinigų sumas. O kol kas mūsų kalbos neperžengs teorijų slenksčio“, – rašė K. Pakštas 1937 m. pabaigoje⁶³.

Viltims sukurti antrąją Lietuvą blėstant, K. Pakštas mąsto apie galimybę daugiau gyventojų natūralaus prieaugio (jis siekė 24–30 tūkst. per metus) sutalpinti Lietuvoje. Nepriklausomybės laikais sparčiai kylanti materialinė kultūra, didėjantis studentų, ūkio ir amatų mokyklų moksleivių skaičius, hidroelektrifikacijos planai teikė vilčių dvigubai padidinti talpumą miestų, kuriuose telkėsi 16 procentų Lietuvos gyventojų. „Taigi, – rašė prof. K. Pakštas, – lietuvių tauta techniškai ginkluojasi užkariauti ne daugiau kaip tik savo turimą žemę ir priversti ją tinkamai išmaitinti savo vaikų prieauglį“⁶⁴.

K. Pakšto antrosios Lietuvos idėja – ne tuščios fantazijos blyksnis, o geopolitinėmis, demografinėmis, kitų kraštų patirtimi grįsta nuostata. Jos tikslas – išsaugoti Lietuvai pačią didžiausią jos vertybę – žmogų, iš aktyviausių tautos atstovų, priverstų apleisti kraštą, sukurti mažą, saugų lietuviško atsparumo židinį, ypač reikalingą valstybingumo praradimo atveju. Net po ilgamečių tyrinėjimų mokslininkas neturėjo vienintelio teisingo atsakymo ar patarimo, kur lietuviams geriausia būtų kolonizuotis. Lietuvos Respublikos laikais krupščiai parinkta, valstybės, visuomenės pastangomis įsteigta bent viena stambesnė kolonija galėjo tapti rimta atrama Antrojo pasaulinio karo išėiviams. K. Pakšto pastangų nevaisingumą galima aiškinti ne tik politinėmis, ekonominėmis priežastimis, bet ir XX a. devintajame dešimtmetyje atskleistais bendraisiais biologinių sistemų funkcionavimo dėsniniais – etnosai turi savo natūralias, gana stabilias geografines ribas. Praplėsti jas pavyksta tik nedaugeliui ir tik tam tikrą laikotarpį.

Nuorodos

- ¹ Eretas J. Kazys Pakštas. Tautinio šaukimo odiseja. 1970. P. XII.
- ² Pakštas K. Antrosios tėvynės reikalingumas // Aidai. 1947. Nr. 7. P. 289.
- ³ Fantazijų profesorai // Akis. 1931 spalio 31. Nr. 11.
- ⁴ Viliamas V. Iškūrimo galimybės užjūrio kraštuose. Lietuvių emigracijos ir kolonizacijos problemos. Nėrdlingenas, 1947.
- ⁵ Eretas J. Kazys Pakštas. Tautinio šauklio odiseja. 1970.
- ⁶ Babrauskas B. Rašytojas, tapęs geografu // Draugas. 1960 rugsėjo 24.
- ⁷ Raulinaitis P. V. Kazio Pakšto vizijos buvo realios // Lietuvių dienos. 1961. Nr. 1. P. 17.
- ⁸ Эйдintas А. Литовская эмиграция в страны Северной и Южной Америки в 1868–1940 г. Вильнюс, 1989; Eidintas A. Lietuvių emigracija // Mokslas ir gyvenimas. 1987. Nr. 9, 10, 11; Eidintas A. Lietuvių emigracija pokario metais // Mokykla. Nr. 10–11; Eidintas A. Lietuvių kolumbai. Lietuvių emigracijos istorijos apybraiža. Vilnius, 1993.
- ⁹ Vaitekūnas S. Kazys Pakštas, jo vizijos ir programos // Kultūros barai. 1991. Nr. 11. P. 61.
- ¹⁰ Pakštas K. Iš praėjusio dešimtmečio į ateinančią. Kaunas, 1928. P. 2.
- ¹¹ Pakštas K. Baltijos pajūris – būsimasis civilizacijos centras // Naujoji Romuva. 1922. Nr. 2. P. 62.
- ¹² Pakštas K. Baltijos respublikų politinė geografiija // Lietuvos geopolitika. Vilnius, 1991. P. 40–41.
- ¹³ Ten pat. P. 42.
- ¹⁴ Ten pat. P. 41.
- ¹⁵ Ten pat. P. 58.
- ¹⁶ Ten pat. P. 48.
- ¹⁷ Ten pat. P. 60.
- ¹⁸ Pakštas K. Lietuvos emigracija ir jos priežastys // Pasaulio lietuvis. 1938. Nr. 12–13. P. 273.
- ¹⁹ Ten pat. P. 274.
- ²⁰ Ten pat. P. 275.
- ²¹ Ten pat. P. 274.
- ²² Pakštas K. Moderniškos emigracijos problema // Židiny. 1929. Nr. 1. P. 34.
- ²³ Ten pat. P. 27.
- ²⁴ Pakštas K. Baltijos respublikų politinė geografiija // Lietuvos geopolitika. Vilnius, 1997. P. 71.
- ²⁵ Ten pat. P. 82.
- ²⁶ Эйдintas А. Литовская эмиграция в страны Северной и Южной Америки в 1868–1940 г. Вильнюс, 1989. С. 173.
- ²⁷ Ten pat.
- ²⁸ Emigracijos tvarkymas // Rytas. 1927. Spalio 10.
- ²⁹ Pakštas K. Lietuvos kultūros akademija // Židiny. 1930. Nr. 7. P. 64.
- ³⁰ Galvydis S. B. Mūsų išeivijos klausimai // Naujoji Romuva. 1933. Nr. 153. P. 962.
- ³¹ Šalkauskis S. Lietuvių tauta ir jos ugdymas. Kaunas, 1933. P. 61.
- ³² Galvydis S. B. Mūsų išeivijos klausimai // Naujoji Romuva. 1933. Nr. 153. P. 962.
- ³³ Ten pat. P. 961.
- ³⁴ Zalecki G. Polska polityka kolonialna i kolonizacyjna. Warszawa, 1925. S. 31.
- ³⁵ Ten pat. P. 90.
- ³⁶ Ten pat. P. 154, 155.
- ³⁷ Эйдintas А. Литовская эмиграция в страны Северной и Южной Америки в 1868–1940 г. Вильнюс, 1989. С. 156.
- ³⁸ Plačiau žr.: Szawleski M. Kwestija Emigracji w Polsce. Warszawa, 1927. S. 65–66, 83–89.
- ³⁹ Pakštas K. Iš praėjusio dešimtmečio į ateinančią. Kaunas, 1928. P. 7.
- ⁴⁰ Pakštas K. Moderniškos emigracijos problema // Židiny. 1929. Nr. 1. P. 25.
- ⁴¹ Ten pat.
- ⁴² Pakštas K. Iš praėjusio dešimtmečio į ateinančią. Kaunas, 1928. P. 5.
- ⁴³ Pakštas K. Moderniškos emigracijos problema // Židiny. 1929. Nr. 1. P. 36.
- ⁴⁴ Pakštas K. Brazilijon. Kelionės dienynas // Rytas. 1927. Rugsėjo 19; Pakštas K. Brazilijoje // Rytas. 1927. Lapkričio 1, 7.
- ⁴⁵ Pakštas K. Angolos klimatas // Kosmos. 1930. P. 309–330; Rytų Afrikos plokštikalniai // Židiny. 1937. Nr. 7; Angola ir kitos Pietų atogrąžų sritys // Židiny. 1937. Nr. 11. P. 434–437.
- ⁴⁶ Pakštas K. Kolonizacijos galimybės Angoloje. Kaunas, 1935. P. 15.
- ⁴⁷ Ten pat. P. 3, 10.
- ⁴⁸ Pakštas K. Metas pradėti lietuvių kolonizaciją // Pasaulio lietuvis. 1937. Nr. 1. P. 10.
- ⁴⁹ Pakštas K. Kelionė Dausosna. Šešioliktasis laiškas // Draugas. 1958. Rugsėjo 21.
- ⁵⁰ Pakštas K. Metas pradėti lietuvių kolonizaciją // Pasaulio lietuvis. 1937. Nr. 1. P. 10.
- ⁵¹ Pakštas K. Lietuvos emigracija ir jos priežastys // Pasaulio lietuvis. 1938. Nr. 12–13. P. 274.
- ⁵² Draugijos užsienio lietuviams remti įstatai // Pasaulio lietuvis. Kaunas, 1935. P. 359.

⁵³ Ruseckas P. Kas nuveikta // Pasaulio lietuviai. Kaunas, 1935. P. 14.

⁵⁴ Bartuška V. Susirūpinkime lietuviais Amerikoje // Naujoji Romuva. 1933. Nr. 126. P. 507–508.

⁵⁵ Galvydis S. B. Mūsų išeivijos klausimai // Naujoji Romuva. 1933. Nr. 153. P. 963.

⁵⁶ Lietuvių išeivių klausimas // Naujoji Romuva. 1933. Nr. 148. P. 885.

⁵⁷ Pakštas K. Mintys apie užsienio lietuvius // Pasaulio lietuviai. Kaunas, 1935. P. 87.

⁵⁸ Pakštas K. Kame lietuviai dar galėtų kolonizuotis. Kaunas, 1935. P. 1.

⁵⁹ Leimontas J. Pasaulio lietuvių sąjungos veikimo planai // Pasaulio lietuvis. 1937. Nr. 1. P. 3–4.

⁶⁰ Skipitis R. Pirmasis pasaulio lietuvių kongresas 1935 metais // Nepriklausoma Lietuva. 1958. Gruodžio 17.

⁶¹ „Pasaulio lietuvių“ pirmasis žodis // Pasaulio lietuvis. 1937. Nr. 1 P. 1.

⁶² Skipitis R. Pasaulio lietuvių Sąjunga // Lietuvių enciklopedija. T. 5. Bostonas, 1955. P. 81–82.

⁶³ Pakštas K. Metas pradėti lietuvių kolonizaciją // Pasaulio lietuvis. 1937. Nr. 1. P. 9.

⁶⁴ Pakštas K. Lietuvių emigracija ir jos priežastys // Pasaulio lietuvis. 1938. Nr. 16–17. P. 350.

THE IDEA OF THE SECOND LITHUANIA IN KAZYS PAKŠTAS'S WORKS OF INDEPENDENCE PERIOD

by Vyintas Bronius Pšibilskis

Summary

A prominent Lithuanian geographer, geopolitician, public-spirited person Kazys Pakštas became famous with his inspiring ideas, projects, visions. The present article analyses one of the most controversial ideas from K. Pakštas's creative heritage – the idea of the second „spare“ Lithuania. On the base of the works of the scientist, which were written both in the Republic of Lithuania and exile, the author discusses the social economic aspect which matured the position of the researcher towards the Lithuanian emigrants, reconstructs the idea of concentrated colonisation.

A part of the article is devoted to the studies by K. Pakštas of the Lithuanian anthropological economy and capacity, of the problem of overpopulation and the ways to solve it. K. Pakštas was the first one,

who tried to single out the main stages of transatlantic Lithuanian mass emigration and foresaw a rather quick vanish of Lithuanian emigrants. On the ground of the evidence drawn from Italy, Germany, Poland, Russia and the other states, K. Pakštas formulated the idea of planned emigration and concentrated colonisation, analysed the circumstances for colonisation in the South and North America, Africa, Australia and other countries. Even after a long research, the scientist could not provide the answer to the question which place is best suited for the colonisation. He was sure, that an important reserve of lithuanianism for a little nation in a dangerous region could be the well-administered emigrants rallied to a carefully selected place.

Iteikta 1999 sausio mėn.